

עיבור השנה

מים ראשונים: שבת פרשת פקודי תשע"ד זימנה לנו צירוף של מספר אירועים: פרשת השבוע פקודי החותמת את ספר שמות, פרשת שקלים של מחצית השקל וברכת חודש אדר ב. בעקבות אירוע אחרון זה חשבנו לסטות מהפרשה ולדון מעט על נושא עיבור השנה.

רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק א הלכות א - ב

חודשי השנה הם חדשי הלבנה, שנאמר: "ועלת חודש בחודשו" ונאמר: "החודש הזה לכם ראש חדשים". כך אמרו חכמים: הראה לו הקב"ה למשה במראה הנבואה דמות לבנה ואמר לו: כזה ראה וקדש. והשנים שאנו מחשבין הם שני החמה, שנאמר: "שמור את חודש האביב"¹. וכמה יתרה שנת החמה על שנת הלבנה? קרוב מאחד עשר יום.² לפיכך, כשיתקבץ מן התוספת הזאת כמו שלשים יום או פחות מעט או יתר מעט, מוסיפין חודש אחד ועושין אותה השנה שלשה עשר חדש, והיא הנקראת שנה מעוברת. שאי אפשר להיות השנה שנים עשר חודש וכך וכך ימים, שנאמר: "לחודשי השנה" - חודשים אתה מונה לשנה ואין אתה מונה ימים.³

רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק ד הלכות ב - ג

על שלשה סימנין מעברין את השנה: על התקופה ועל האביב ועל פירות האילן. כיצד? בית דין מחשבין ויודעין, אם תהיה תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה, מעברין אותה השנה. ויעשו אותו ניסן אדר שני כדי שיהיה הפסח בזמן האביב. ועל סימן זה סומכין ומעברין ואין חוששין לסימן אחר.⁴ וכן אם ראו בית דין שעדיין לא הגיע האביב אלא עדיין אפל הוא,⁵ ולא צמחו פירות האילן שדרך לצמוח בזמן הפסח, סומכין על שני סימנין אלו ומעברין את השנה. ואף על פי שהתקופה קודם לששה עשר בניסן הרי הן מעברין, כדי שיהיה האביב מצוי להקריב ממנו עומר התנופה בששה עשר בניסן, וכדי שיהיו הפירות צומחין כדרך כל זמן האביב.⁶

¹ הלכות קידוש החודש, חודש מעובר (מלא) או רגיל (חסר) והלכות עיבור השנה, נזכרים בתורה בשני מקומות שונים: "החודש הזה לכם ראש חודשים" - שמות יב - כזה ראה וקדש את החודש, מולד הלבנה; ו"שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' אלהיך" - דברים טז, פרשת ראה - שהוא הבסיס לעיבור השנה. אבל בדרשות חז"ל, בפרט אלה המדגישות את כח בית הדין להחליט על לוח השנה, שני "עיבורים" אלה משלימים ושזורים זה בזה וביחד בונים את לוח השנה. ראה למשל הדרשה בשמות רבה טו ב: "החודש הזה לכם - אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבון העולם, אימתי אתה עושה את המועדות? ... אמר להם: אני ואתם נסכים על מה שישיראל גומרין ומעברין את השנה ... אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו. מכל מקום יהא החודש הזה לכם. ולא עוד אלא אם בקשתם לעבר את השנה הריני משלים עמכם, לכך כתיב: החודש הזה לכם". וכך הוא גם ברמב"ם שמשלב את שני הדינים האלה, שלכאורה אינם תלויים זה בזה, בקובץ הלכות אחד שנקרא "הלכות קידוש החודש".

² ראה "שעון השמש" שנתי שמציע רבי שמעון בן גמליאל בבראשית רבה פרשת נח, פרשה לג סימן ז, בדיון באיזה תאריך יבשה הארץ לאחר המבול: "אמר רשב"ג: כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום, יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז, ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום. ומכאן אתה יודע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום". (ושעון שמש יומי, נמצא גם בשמות רבה פרשת וארא יב ב: "סרט לו סריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מחר הברד").

³ הלוח העברי מחויב מחד גיסא למושג "חודש" שהוא מחזור הלבנה המתחדשת כל 29 וחצי יום (ועוד קצת) ומשלימה בכך הקפה שלמה סביב כדור הארץ, ומאידך גיסא למושג "שנה" (שנת חמה) שמשכה הוא 365 וחצי יום (ועוד קצת) ומשלימה הקפה של כדור הארץ סביב השמש. הפער בין שנת לבנה (12 חודשים) ושנת חמה ("שנה" סתם) הוא כ-11 יום ולפיכך יש צורך בסגירת פער זה על מנת לקיים את דין התורה שפסח יחול "בחודש האביב". אילולי כן, היה הפסח "נדחף" אחורה לתוך החורף (ואח"כ לסתו ולקיע). ולפי שאי אפשר שהשנה תהיה מורכבת מחלקי חודש רק מחודשים שלימים, שנאמר: "לחודשי השנה", הפתרון הוא הוספת חודש שלם, הוא אדר ב' שלנו, פעם בשנתיים-שלוש. ולא באנו כאן לסקור את הנושא הרחב של [הלוח העברי](#), רק לטעום מעט בפרט מתקופת חז"ל בה היו מעברים את השנה לפי העניין והצורך ולא עפ"י לוח מחושב כמו בימינו.

⁴ זה "לתקופה", היינו הסיבה המרכזית לעיבור השנה היא חישוב הלוח. ואם יוצא שיום התקופה, היינו ה-21 במרחץ - יום השוויון, חל בטו בניסן ובוודאי אם ב-יז ואילך, היינו שפסח יוצא בתקופת טבת - מעברים את השנה על מנת שפסח יחול במועד חודש האביב. ראה דברינו [תקופת טבת ולילותיה](#) בפרשת ויגש.

⁵ אפל מלשון מאוחר. ראה שמות פרק ט פסוק לב, במכת הברד: "והחטה והפסקת לא נכו פי אפילת הנה".

⁶ ראה גמרא סנהדרין יא ע"ב (שמצטטת את התוספתא): "תנו רבנן: על שלשה דברים מעברין את השנה: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה. על שנים מהן - מעברין, ועל אחד מהן - אין מעברין". וכן הוא בתוספתא סנהדרין פרק ב הלכה ב: "על שלשה סימנין מעברין את השנה: על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. על שנים מעברין ועל אחד אין מעברין. ואם עיברה הרי זו מעוברת. אם היה אביב אחד משני הסימנין היו שמחים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף על התקופה". אביב היא התבואה (שעורים) שאם לא הבשילה אי אפשר להביא את העומר. ופירות האילן, הם החנטה שאם עדיין איננה ניכרת, לא יוכלו להביא ביכורים בעצרת ואסיפה בטוכות (ראה ספרא אמור פרשה יב פרק טו: "באספכם את תבואת הארץ, כיצד? השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג ברוב אסיפת כל הפירות"). ממקורות אלה משמע שמספיק שני סימנים, לא חשוב אילו, וסימן אחד לא מספיק. אבל הרמב"ם

מסכת סנהדרין דף יא עמוד א⁷

תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא אם כן ירצה נשיא. ומעשה ברבן גמליאל שהלך ליטול רשות אצל הגמון אחד שבסוריא, ושהה לבוא, ועיברו את השנה על מנת שירצה רבן גמליאל. וכשבא רבן גמליאל ואמר רוצה אני - נמצאת שנה מעוברת.⁸

תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה צריכה מפני הדרכים, ומפני הגשרים, ומפני תנורי פסחים, ומפני גלויות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו.⁹ אבל לא מפני השלג, ולא מפני הצינה, ולא מפני גלויות ישראל שלא עקרו ממקומן.¹⁰ תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים, ולא מפני הטלאים, ולא מפני הגוזלות שלא פירחו, אבל עושין אותן סעד לשנה.¹¹

כיצד? רבי ינאי אומר משום רבן שמעון בן גמליאל: מהודעין אנחנא לכוון דגוזלייא רכיכין, ואימריא דערקין, וזימנא דאביבא לא מטא, ושפרת מילתא באנפאי ואוספית על שתא דא תלתין יומין.¹²

מסכת סנהדרין דף יב עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסירה רובה של חודש, וכמה רובה של חודש - ששה עשר יום, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: אחד ועשרים יום, ושניהם מקרא אחד דרשו: "חג האסיף תקופת השנה". מר סבר: כוליה חג בעינן בתקופה חדשה, ומר סבר: מקצת חג בעינן בתקופה חדשה.¹³

נותן לסימן התקופה, היינו לחישובי הלוח וקביעת חג הפסח בחודש האביב עדיפות ברורה. להחלטה על עיבור השנה, מספיק סימן התקופה ורק אם מצטרפים שני הסימנים האחרים: אביב ופירות האילן כנגד, מעברים, למרות שמבחינת חישוב התקופה והלוח אין צורך לעבר את השנה (פסח חל בתקופת האביב, לאחר יום השוויון). הטבע גובר על חשבון הלוח. הלכות קידוש החודש ברמב"ם הוא מקור מרכזי לכל הנושא שלנו ואפשר פשוט להמשיך ולקרוא בו. כדאי לשים לב איך בחלק הראשון של הלכות אלה, מביא הרמב"ם את הדינים הקשורים לקביעת עיבור השנה באופן דינאמי עפ"י מצב הטבע והחלטה בשעתה, בדומה לקידוש החודש עפ"י עדים שראו את הלבנה בחידושה, ובהמשך עובר הרמב"ם לחישובים המורכבים של לוח השנה, היינו לוח קבוע וידוע. נראה שההלכה הנ"ל של עדיפות סימן התקופה (החישוב) על פני שני הסימנים האחרים (הטבע), אבל שני סימני הטבע ביחד כן גוברים, היא עצמה עדות למעבר מעיבור שנה אד-הוק לעיבור שנה עפ"י לוח שנה מסודר. אפשר להמשיך ולסקור את הנושא שלנו עפ"י הלכות קידוש החודש ברמב"ם, שמבאר הכל בלשונו הזהב, אבל אנחנו נפנה למקורות חז"ל (מהם הוא שאב).

⁷ מקור מרכזי בספרות חז"ל לנושא עיבור השנה היא התוספתא למסכת סנהדרין, בפרט פרק ב שם. הסוגיה המרכזית בגמרא היא במסכת סנהדרין דפים י' ע"ב - יב ע"ב אשר מרבה לצטט מהתוספתא. רוב ה"תנו רבנן" שבגמרא הם קטעים מהתוספתא. בדומה לרמב"ם לעיל, אפשר לקרוא מקורות אלה ברצף ולהתבשם מהנושא, בפרט מהתקופה שעבור השנה היה אד-הוק ולא עפ"י חישובי הלוח. ואנחנו לקטנו זעיר פה זעיר שם, אומר לגולגולת, עמיר בפי טלה.

⁸ כפי שגם נראה להלן, מקור הסמכות של עיבור השנה, הוא נשיא הסנהדרין שבארץ ישראל.

⁹ כאן משמע שהיו סיבות נוספות לעיבור השנה מלבד האביב ופירות האילן שראינו לעיל. כולל "גלויות שנעקרו ממקומן", היינו, עולי רגל שיצאו לדרך לירושלים למצוות עלייה לרגל וקרבת הפסח והתעכבו בדרך. ועניין זה צריך עיון: איך ידעו שעולי הרגל מתעכבים והאם עיבור השנה לא גרם להם להתעכב בדיעבד זמן רב מדי בירושלים. ובוודאי שכאן מדובר בעיבור שנה אד-הוק וברגע האחרון.

¹⁰ וגם לא ההפך, גם לא מעברים בשנות בצורת, "מפני שהכל רצים לבית הגרנות". ראה גמרא סנהדרין יב ע"א.

¹¹ ראה לשון הרמב"ם בהלכות קידוש החודש פרק ד הלכות ה-ו: "ויש שם דברים אחרים שהיו בית דין מעברין בשבילן מפני הצורך, ואלו הן: מפני הדרכים שאינן מתוקנין ואין העם יכולין לעלות מעברין את השנה עד שיפסקו הגשמים ויתקנו הדרכים. ומפני הגשרים שנהרסו ונמצאו הנהרות מפסיקין ומונעין את העם או מסכנין בעצמן ומתים, מעברין את השנה עד שיתקנו הגשרים. ומפני תנורי פסחים שאבדו בגשמים ואין להם מקום לצלות את פסחיהם מעברין את השנה עד שיבנו התנורים וייבשו. ומפני גלויות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלם מעברין את השנה כדי שיהיה להם פנאי להגיע. אבל אין מעברין את השנה לא מפני השלג ולא מפני הצינה ולא מפני גלויות ישראל שעדיין לא נעקרו ממקומם. ולא מפני הטומאה, כגון שהיו רוב הקהל או רוב הכהנים טמאים אין מעברין את השנה כדי שיהיה להם פנאי לטהר ויעשו בטהרה, אלא יעשו בטומאה. ואם עיברו את השנה מפני הטומאה הרי זו מעוברת".

¹² זה נוסח ההודעה על עיבור השנה ששלח רבן שמעון בן גמליאל לתפוצות ישראל: "מודיעים אנו לכם שהגוזלים רכים והטלאים דקים וזמן האביב לא הגיע. ויפה הדבר בעיני והוספתי על שנה זו שלוש יום". ראה בהמשך הגמרא שם את שלוש האגרות ששלחת רבן גמליאל: אחת לבני העליון והתחתון, שנייה לבני הדרום (יהודה) והשלישית לבני בבל, מדי ושאר גלויות ישראל. וראה עוד בגמרא שם דף יב ע"א אגרת הודעה על עיבור השנה שנשלחה מארץ ישראל לבבל בלשון סתרים, מאימת השלטונות: "זוג בא מרקת, ותפשו נשר, ובידים דברים הנעשה בלז. ומאי ניהו - תכלת. בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחן אדומי הלז, אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן!". ראה פרשני הש"ס שם בפענוח הודעה מוצפנת זו.

¹³ למרות שכבר הזכרנו את הנושא בעקיפין, דרך דברי הרמב"ם לעיל ובהערה 6, ראינו צורך לחזור על כך שלא רק חודשי אדר וניסן ותקופת האביב קובעים את העיבור, אלא גם בהסתכלות קדימה לתקופת תשרי ולחג האסיף הוא חג הסוכות. חג זה חייב להיות בשעת אסיפת הפירות, כולו או מקצתו. ראה גם ספרא אמור פרשה יב פרק טו (ו-ז): "באספכם את תבואת הארץ - עבר את השנה שתיעשה החג באסיפת הפירות. יכול באסיפת כל הפירות? תלמוד לומר: באספך מגרנך מיקבך - מגורנך ולא כל גורנך, מיקבך ולא כל יקבך. אי באספך מגורנך ומיקבך, יכול מקצתם? תלמוד לומר: באספכם את תבואת הארץ. כיצד? השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג ברוב אסיפת כל הפירות". חג האביב מצד אחד וחג האסיף מצד אחד של הקיץ קשורים בקרש הדוק זה בזה ותוחמים את גבולות חודשי הקיץ והעונות החקלאיות בארץ ישראל. לפיכך יש לשמר את שניהם באמצעות מנגנון עיבור השנה שאמנם נקבע בתקופת האביב, אבל נקבע לצורך שימור "חג האסיף" לא פחות מאשר שימור "חודש האביב". ראה גם גמרא ראש השנה ז ע"א ומכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה א שמתחבטים בשאלה: מנין לנו שחודש ניסן הוא "החודש

מסכת מגילה פרק א משנה ד

קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה, קורין אותה באדר שני. אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים.¹⁴

מסכת ראש השנה דף ז עמוד א

תנו רבנן: באחד בניסן ראש השנה לחדשים ולעיבורין ולתרומת שקלים... לעיבורין מניסן מנינין? והתניא: אין מעברין השנה לפני ראש השנה, ואם עיברה - אינה מעוברת. אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ואף על פי כן אין מעברין אלא אדר! - אמר רב נחמן בר יצחק: מאי עיבורין - הפסקת עיבורין. דתנן: הן העידו שמעברין השנה כל אדר. שהיו אומרים עד הפורים.¹⁵

מסכת סנהדרין דף יא עמוד ב

תנו רבנן: על שלשה ארצות מעברין את השנה: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. על שתיים מהן - מעברין, ועל אחת מהן - אין מעברין. ובזמן שיהודה אחת מהן - הכל שמחין, שאין עומר בא אלא מיהודה.¹⁶

תנו רבנן: אין מעברין את השנים אלא ביהודה, ואם עיברה בגליל - מעוברת. העיד חנניה איש אונו: אם עיברה בגליל אינה מעוברת. אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאי טעמא דחנניה איש אונו - אמר קרא: "לשכנו תדרשו ובאת שמה", כל דרישה שאתה דורש - לא יהיו אלא בשכנו של מקום.¹⁷

מסכת ברכות דף סג עמוד א

הראשון ותשובתם היא באמצעות חודש תשרי הוא "החודש השביעי", בו פשיטא שחייב לחול "חג האסיף", וממנו נספור אחורה ונלמד שחודש ניסן הוא "החודש הראשון". תשרי מחשב את ניסן. ראה דבריני חג האסיף בצאת השנה בסוכות.

¹⁴ ראה גם תוספתא מסכת מגילה פרק א הלכה ו: "קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה שנה, צריכין לקרותה באדר השני. שכל מצות שנוהגות באדר השני, אין נוהגות באדר הראשון. ר' לעזר בי ר' יוסה אומר משם ר' זכריה בן הקצב: אין צריכין לקרותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות באדר השני, נוהגות באדר הראשון. רבן שמעון בן גמליאל אומר משם ר' יוסה: צריכין לקרותה באדר השני. שכל מצות שנוהגות באדר השני, אין נוהגות באדר הראשון, חוץ מספד ותענית שנוהגין בזה ובזה". נראה שיש הבדל גדול בין הרישא של המשנה (המשפט הראשון) ובין הסיפא: "אין בין אדר ראשון לאדר שני וכו'" (המשפט השני). הראשון מדבר על תקופה בה הוחלט על העיבור ברגע האחרון, בסוף החורף, עד היום האחרון של חודש אדר כפי שנראה להלן. ואילו השני מדבר על תקופה שבה היה כבר חישוב מסוים של הלוח. עדיין לא לוח רב שנתי וסופי (זה הותקן ע"י ר' הלל בן יהודה נשיאה במאה הרביעית לספירה), אבל חישוב שנתי, מספר חודשים קודם לאדר, אולי כבר בתחילת השנה, בתחילת החורף, כשראו את מהלך השמש ושחגי תשרי מקדימים והחורף מאחר והחליטו שהשנה תהיה מעוברת והספיקו להודיע מראש שהשנה תהיה מעוברת.

¹⁵ נסביר. כבר מהמשנה הקודמת למדנו שעבור השנה יכול להיות גם במחצית השנייה של חודש אדר (שאח"כ יתברר למפרע שהוא אדר הראשון ושמוכונה גם "שבט דתקופה", ראש השנה טו ע"א). באה גמרא זו ומסבירה שניסן ותשרי, הידועים לנו כשני מועדים מרכזיים בלוח השנה, ושעליהם נחלקו אבות העולם ר' אליעזר ור' יהושע מי מהם הוא מועד בריאת העולם (ראה דבריני [יוס הרת עולם - בין ניסן לתשרי](#) בראש השנה), הם גם מועדים קובעים לעניין עיבור השנה. בין ניסן לתשרי, בעיצומה של התקופה המסיימת את השנה החקלאית אין בכלל דיון בנושא עיבור השנה (הגם שמי שעוקב אחר תנועת השמש יחסית לתאריכי השנה העברית כבר מרגיש שיש פיגור). מראש השנה ואילך אפשר לדון ולהחליט שהשנה תהיה מעוברת. שהרי איחור עונת הגשמים מורגש כבר. אבל אין מעברים אלא את חודש אדר! וכל החודש ראוי לעיבור, עד היום העשירים ותשעה. אבל לא מעבר לכך, וזו הייתה טעותו של חזקיהו ש"עיבר ניסן בניסן", היינו החליט ביום השלושים של אדר, בעתקופה בה קדשו עפ"י הראייה עשוי כבר להיות הראשון בניסן וגם בימינו הוא נחשב כראש חודש ראשון של ניסן, לעבר את השנה בשל הצורך להיטהר לקרבן פסח. ראה כל העניין בגמרא סנהדרין יב ע"ב וכן ברכות דף י ע"ב, פסחים פרק ד משנה ט ואכמ"ל.

¹⁶ לעיל ראינו שלוש סיומנים של עיבור השנה, מהם שניים של הטבע, ולהם נוספו סימני טבע אחרים ואף סימני תשתיות (דרכים, גשרים). היכן בודקים סימנים אלה? בשלוש ארצות: יהודה, גליל ועבר הירדן. אם בשתיים מארצות אלה יש סימנים לאביב מאוחר - מעברים. וטוב שאחת מהן תהיה יהודה, שממנה מביאים את העומר. ואיך בודקים? ראה גמרא סנהדרין יח ע"ב שחכמים הקשיבו לשיחתם של שלושה רועי בקר שקבעו עפ"י סימנים בטבע, בצומח ובחי, אם חודש זה הוא אדר אם לא: "אותם שלשה רועי בקר שהיו עומדים (במקום אחד) ושמעו אותם חכמים אומרים; אחד אמר: אם בכיר ולקיש כאחד (התבואה הבכירה והאפילה צומחות ביחד) - זה הוא אדר, ואם לאו - אין זה אדר. ואחד אמר: אם השור בבוקר בשלג ימות (עדיין קר מאד בבקרים), ובצהריים בצל התאנה יישן ויתחכך בה (חם מאד בצהריים, היינו מזג אוויר הפכפך וקיצוני) - זה הוא אדר, ואם לאו - אין זה אדר. ואחד אמר: אם רוח קדים עזה תהיה והרוח שאתה מוציא מפיך יוצאת כנגדה - זה הוא אדר, ואם לאו - אין זה אדר. ועיברו חכמים לאותה שנה! אך ראה המשך הגמרא שמסבירה שבאמת עברו חכמים את אותה שנה עפ"י חישוביהם: "רבנן אחושבנייהו סמוך" ואתם רועי בקר: "איסתייעא מילתייהו" (הסתייע בידם שסימני הטבע שציינו היו מכוונים לחישובי החכמים). גם ממקור זה אפשר להתרשם מתקופת המעבר של חישוב לוח השנה בכלל, שנת העיבור בפרט, מהתבוננות בטבע לחישובים אסטרונומיים.

¹⁷ למרות שמקור זה, מהתוספתא, מתמקד ביהודה, שלגביה גם הגליל הוא "חוץ לארץ", משמש מקור זה בסיס לדון שמלכתחילה עיבור השנה הוא רק בארץ ישראל (כנראה בהגדרתה ה"ל של שלוש הארצות, או אולי רק יהודה והגליל). ואין מעברים את השנה בחוץ לארץ. כבר לעיל ראינו שחכמים עברו את השנה בארץ, כאשר רבן גמליאל שהה בחו"ל, והמתינו לחזרתו על מנת לתת תוקף לדבר. ראה המשך הסוגיה בירושלמי, נדרים פרק ו הלכה ח, שאומר זאת במפורש, אבל מיד גם מסתייג: "אין מעברין את השנה בחוצה לארץ ואם עיברה אינה מעוברת. בשיכולים לעברה בארץ ישראל. אבל בשאין יכולין לעברה בארץ ישראל, מעברין אותה בחוצה לארץ. ירמיה עיבר חוצה לארץ יחזקאל עיבר חוצה לארץ. ברוך עיבר חוצה לארץ". ובירושלמי ברכות פרק ג הלכה א: "תני: מטמא כהן ויוצא חוצה לארץ לדיני ממונות ולדיני נפשות ולקידוש החודש ולעיבור שנה". והמשך הירושלמי שם הוא הסיפור שנביא להלן מהבבלי ברכות על "גדיים נעשו תיישים", אבל בנוסח שונה שעליו יש להרחיב בפעם אחרת.

אמר רב ספרא, רבי אבהו הוה משתעי¹⁸: כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שגרו אחריו שני תלמידי חכמים רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל. כיון שראה אותם, אמר להם: למה באתם? אמרו ליה: ללמוד תורה באנו. הכריז [עליהם]: אנשים הללו גדולי הדור הם, ואבותיהם שמשו בבית המקדש... התחיל הוא מטמא והם מטהרים, הוא אוסר והם מתירים. הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הם, של תוהו הם. אמרו לו: כבר בנית - ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת - ואי אתה יכול לפרוץ.¹⁹ אמר להם: מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירים? - אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ. אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ?²⁰ - אמרו לו: הנח רבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל. - אמרו לו: גדיים שהנחת נעשו תיישים בעלי קרנים, והם שגרוננו אצלך, וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו בשמנו: אם שומע - מוטב, ואם לאו - יהא בנידוי. ואמרו לאחינו שבגולה: אם שומעין - מוטב, ואם לאו - יעלו להר, אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן בכנור, ויכפרו כולם ויאמרו: אין להם חלק באלהי ישראל.²¹ מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלוהי ישראל.²² וכל כך למה? - משום שנאמר: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".²³

תלמוד ירושלמי נדרים פרק ו הלכה ח²⁴

חנניה בן אחי רבי יהושע עיבר בחוצה לארץ. שלח לו רבי שלוש אגרות אצל (באמצעות) רבי יצחק ורבי נתן. באחת כתב: לקדושת חנניה; ובאחת כתב: גדיים שהנחת נעשו תיישים; ובאחת כתב: אם אין אתה מקבל עליך, צא למדבר האטד, ותהא שוחט ונחונייה זורק. קרא ראשונה - וכבד אותם, שניה - וכיבד אותם, שלישית - ביקש לבזותם. אמרו לו: אין אתה יכול, שכבר כבדתנו. עמד רבי יצחק וקרא: כתוב בתורה 'אלה מועדי חנניה בן אחי רבי יהושע'. אמרו לו: "מועדי ה'!" אמר להם: אצלנו. עמד רבי נתן וסיים הדרשה: 'כי מבבל תצא תורה ודבר ה' מנהר פקודי'. אמרו לו: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". אמר להם: אצלנו. הלך והתלונן עליהם אצל יהודה בן בתירא בנציבין. אמר לו: אחריהם, אחריהם. אמר לו: אין אתה יודע מה הנחתי שם! מי מודיע לי עכשיו שהם יודעים לחשב כמוני? (השיב לו רבי יהודה בן בתירא): מכיון (שאמרת) שאם אינם חכמים כמוני הם ישמעו לך. מכיון (שכעת) הם חכמי מחשבה כמותך, תשמע להם. קם (חנניה בן אחי רבי יהושע) ורכב על סוס, לכל מקום שהגיע - הגיע, ולמקום שלא הגיע - נוהגים בקלקול.²⁵

¹⁸ רבי אבהו, רבה של קיסריה, אמורא דור שלישי מחשובי תלמידיו של ר' יוחנן דטבריה, היה מספר את הסיפור הבא.
¹⁹ שהכרזת עלינו כגדולי הדור כשאמרנו שבאו ללמוד תורה ועכשיו אתה חוזר בך ומכנה אותנו אנשי תוהו משום שאנחנו חולקים עליך.

²⁰ ראה מסכת יבמות פרק טז משנה ז: "אמר רבי עקיבא: כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה וכו'".
²¹ הרמז כאן ברור לפרשת המזבח שהקימו שבטי עבר הירדן המזרחי, כמסופר בספר יהושע פרק כב. ראה שם פסוק כד: "וְאִם לֹא מִדְּאָגָה מְדַבֵּר עֲשִׂינוּ אֵת זֹאת לְאֹמֶר מִחֵר 'אִמְרוּ בְּנֵיכֶם לְבָנֵינוּ לְאֹמֶר מִה לָּכֶם וְלֵה 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

²² שטיינזלץ: "הדברים הללו עשו רושם גדול על העם ונתבטלה התכנית להקים את מרכז היהדות בבבל". נראה שהגמרא מקפלת כאן אירוע מאד משמעותי שלא מצאנו לו מקורות נוספים וכידוע בהמשך הדרך גברה ידה של יהדות בבל על ארץ ישראל. ושאלה: איזה אירוע המוזכר בתנ"ך נרמז במשפטים: "ויכפרו כולם ויאמרו: אין להם חלק באלהי ישראל... ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל"? תשובה: הגלעד-מזבח שהקימו שבטי עבר הירדן המזרחי אחרי ששבו ממלחמת כיבוש הארץ לבתיהם. ראה יהושע פרק כב. וראה דברינו (שניים) על שבטי עבר הירדן המזרחי [בפרשת מטות](#).

²³ כבר ראינו לעיל, כולל בירושלמי עצמו, שחכמים ירדו לעבר שנים בחוץ לארץ כאשר לא הייתה אפשרות אחרת. גם סיפור זה מסכים עם זאת. גם תלמידו של ר' עקיבא, רבי מאיר, עשה זאת. ראה גמרא מגילה יח ע"ב: "מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר שנה בעסיה, ולא היה שם מגילה, וכתבה מלבו וקראה". והקשר לחודש אדר ברור. אלא שהמעשה הזה, שר' אבהו היה כנראה חוזר ומספר ולא בכדי, בא לומר שמצבים כאלה היו זמניים וחכמי ארץ ישראל הם שיצאו לעבר את השנה, ומיד כאשר חזרה היכולת לעבר שנים בארץ ישראל חזרה ההגמוניה של עיבור השנה וממילא גם לנושאים אחרים, להנהגה הדתית שבארץ. בסיפור הזה מסתבר שעיבור השנה עבר לבבל, אולי בגלל הכאוס שנוצר בארץ בעת ההיא ולמרות סיומו הטוב לכאורה, לא ברור חד-משמעית שאכן בבל ויתרה לארץ ישראל והכל חזר לארץ.

²⁴ לשון הירושלמי היא כידוע קצרה, חלקה הגדול בארמית וקשה לפענח. וגם נוסח הירושלמי שבידינו לא תמיד ברור. בקטע זה במיוחד יש מספר אפשרויות להבנה ופירושו (ופיסוק והבנת המילים). בנוסח המתורגם לעברית שלהלן, נעזרנו בפרופ' שלמה נאה ותרגמנו באופן חופשי ופיסקנו כהבנתנו וכל אחד מוזמן לחזור למקור ולפרש כהבנתו.

²⁵ הטון בירושלמי הוא חריף בהרבה והסיכום הוא חד-משמעי שהאטוריטה חזרה לארץ. ומי שהמשיך לנהוג כשיטת בבל, נוהג בקלקול (ומכאן משתמע שגם הירושלמי מודה שלא הכל חזר לתיקנו). ראה גם מדרש פרקי דרבי אליעזר הקובע בפרק ז: "מכאן אמרו צדיקים וחכמים בחוצה לארץ ורועה צאן ובקר בארץ, אפילו נביאים בחוצה לארץ והדיוטות שהן בארץ". ראה בהרחבה שם. אלא שבמרוצת הדורות, הלך היישוב בארץ ונחלש, ואיתו שרי התורה ויודעי עתים, עד שבתחילת המאה העשירית (שנת 920 לספירה לערך) פרצה סביב קביעת הלוח מחלוקת עזה בין חכמי בבל ובראשם רבי סעדיה גאון וראש הגולה דאז דוד בן זכאי ובין חכמי ארץ ישראל בראשות גאון ארץ ישראל דאז, ר' [אהרון] בן מאיר, ביחס לקביעת מועד ראש השנה של השנים ד'תרפ"ג וד'תרפ"ד (923),

מסכת סנהדרין דף י עמוד ב 26

תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. 27 מעשה ברבן גמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעלייה, השכים ומצא שמונה. 28 אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות? יָרָד! עמד שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. אמר לו: שב בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הוה, אלא איניש אחרנא, ומחמת כיסופא הוא דעבד. 29

שמות רבה טו כ

... לפי שקידוש החודש בשלשה ... אבל עיבור השנה ב' זקנים. כשהיו רבותינו נכנסים לעבר את השנה נכנסים י' זקנים בקיאים לבית המדרש ואב בית דין עמהם, ונועלין את הדלתות ונושאים ונותנים בדבר כל הלילה. בחצי הלילה אומרים לאב בית הדין: מבקשים אנו לעבר את השנה שתהא הזאת י"ג חודש, גוזר אתה עמנו? והוא אומר להם: מה שדעתכם אף אני עמכם. באותה שעה יצא אור מבית המדרש ובא לפנייהם והיו יודעים שנתרצה להם האלהים, שנאמר: "זרח בחושך אור לישרים" (תהלים קיב) - מה שהן גוזרין הקב"ה מסכים עמהם. 30

חזק חזק ונתחזק

בהשלמת חומש יציאת מצרים

נבוך אדר שני ומחר חודש

המשלימים מעגלי שמים

924 לספירה) וממילא יום כיפור ושאר כל המועדים. במחלוקת זו הייתה ידה של ארץ ישראל על התחנתונה ומכאן ואילך, ואולי עוד לפני כן, אבדה את מרכזיותה וסמכותה בנושא הלוח. לסקירה כללית של נושא זה, ראה הערך [הלוח העברי](#) וכן הערך [אהרון בן מאיר](#) בויקיפדיה. לסקירה מעמיקה ראה רחמים שר-שלום [מחלוקת הלוח העברי](#) באתר דעת.

26 נחתום דברינו בחזרה לתקופת ההגמוניה של ארץ ישראל, בה היו קובעים את עיבור השנה בכינוס חכמים אד-הוק ולפי צורך עונות השנה ומצב הטבע. הטבע בארץ ישראל הוא הקובע!

27 מי הם המזומנים? מי ראוי להשתתף בעיבור השנה? ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק יד: "שמונים תלמידים היו להלל הזקן: שלשים מהן ראויין שתשרה שכינה עליהן כמה רבינו ... שלושים מהן ראויין לעבר שנה ועשרים בינונים".

28 לגבי הרכב בית הדין הדין בעיבור השנה, ראה מסכת סנהדרין פרק א משנה ב: "עיבור השנה בשלשה דברי רבי מאיר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בשלושה מתחילין ובחמישה נושאים ונותנים, וגומרין בשבעה. ואם גמרו בשלשה מעוברת". אבל בתוספתא סנהדרין פרק ב הלכה א שנינו: "קידוש החודש ועיבור שנה בשלושה דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים: עיבור שנה בשלושה מתחילין, בחמישה נושאים ונותנים, וגומרין בשבעה. כיצד? אחד אומר לישב ושנים אומרים שלא לישב, בטל היחיד במיעוטו. שנים אומרים לישב ואחד אומר שלא לישב, מוסיפין שנים ונושאים ונותנים בחמשה. שנים אומרים צריכה לעבר ושלשה אומרים אינה צריכה לעבר, בטלו שנים במיעוטן. שלשה אומרים צריכה ושנים אומרים אינה צריכה, מוסיפין שנים וגומרין בשבעה. שאין מנין פחות משבעה". נראה שרבן גמליאל ביקש מראש לדון בנושא בפורום רחב או שרצה להחליט במקום ולא להשתתף ולפיכך כינס מראש שבעה.

29 ראה בהמשך הגמרא שם על רבי שישב ודרש והריח ריח שום: "אמר: מי שאכל שום - יצא! עמד רבי חייא ויצא. עמדו כולם ויצאו. בשחר מצאו רבי שמעון ברבי רבי חייא. אמר לו: אתה הוא שציערת לאבא? אמר לו: לא תהא כזאת בישראל!". שרבי חייא עשה זאת רק כדי לא לבייש את מי שאכל שום. ועוד שם: "מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של רבי מאיר, אמרה לו: רבי, אחד מכס קדשני בביאה. עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות, ונתן לה. עמדו כתבו כולם ונתנו לה". והגמרא תולה שם ההנהגות חסידות ודרך רבי חכמים העיקר שלא לבייש מישהו, באו בשרשרת הדורות ממש, דרך יהושע, דרך עולי בבל וכו'. ואם נחזור לשמואל הקטן, ראה מקבילה לגמרא לעיל, מסכת שמחות פרק ח הלכה ז: "וכשנכנס רבן גמליאל הזקן לעבר את השנה, אמר: יכנסו שבעה זקנים, ונכנסו שמונה. וכשנכנס רבן גמליאל הזקן מצא שמונה. אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות? עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר לו: רבי, נכנסתי לשאול הלכה. אמר לו: ומה לך, אלדד ומידד שכל ישראל יודעין שאילו אמרתי שלא יכנסו שנים שהיית אחד מהם. אמר לו: ותולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו של מת מפני עגמת נפש; וכשמת שמואל הקטן תלו לו מפתחו ופנקסו בארונו מפני שלא היה לו בן. והיה רבן גמליאל ורבי אלעזר מספידין עליו, ואמרו: על זה נאה לבכות, ועל זה נאה להתאבל. כשהמלכים מתים, מניחין כתריהן לבניהם. עשירים מתים ומניחין עושרם לבניהם. שמואל הקטן נטל כל חמודות של עולם והלך לו". ועניין זה של תליית מפתח ופנקס על ארונו של מת וההקשר לסיפור של שמואל שעלה לעבר את השנה, צריך עיון ונשמח לשמוע דברי לקח מפי דולי המים.

30 לא פורום של שלושה, לא חמישה ולא שבעה, אלא עשרה, שהוא מנין המסמל "עדת אל". כמאמר רבי חלפתא איש כפר חנניה במסכת אבות פרק ג משנה ו: "עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל". (ולהבדיל, אחי יוסף ישבו כבית דין של עשרה והטילו חרם על כל מי שיגלה את מעשיהם. ראה דברי רבנו [הקולר תלוי בצוואר כולם](#) בפרשת מקץ). הגמרא, שבזמנה התהליך של מעבר עיבור השנה מתצפיות סביבה והקשבה לטבע ולחברה לחישוב מתמטי קר היה בעיצומו, מסכמת, כבר בתקופתם של רבי יוחנן ורבי לקיש, שהכל תלוי בחשבון הלוח: "רבנן אחושבנייהו סמוך" (ראה כלל זה והסיפור על רועי הבקר בגמרא סנהדרין דף יח ע"ב ודף כ ע"א). בא מדרש שמות רבה המאוחר (מאה שביעית?) המשתיין לקבוצת מדרשי התנחומא, וצובע את כל תהליך עיבור השנה בצבעים של קדושה, שכינה ואור היוצאים מבית המדרש. נכון שהקב"ה נתן לבני האדם את הכח לתקן את לוח השנה ואת המועדים: "אתם - אפילו שוגגין, אתם - אפילו מזידין, אתם - אפילו מוטעין" (ראש השנה כה ע"א). ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ה - החדש הזה: "ר' פינחס ר' חזקיה בשם ר' סימון: מתכנסין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרים לפניו: רבון העולמים, אימתי הוא ראש השנה? והוא אומר: ולי אתם שואלים? אני ואתם נשאל לבית דין של מטה. ומה טעמא? כ"י אלהינו בכל קראינו אליו (דברים ד ז)". אבל עדיין בני האדם שמחים אם בא גם האישור מלמעלה, החותמת מגבוה.

בפרשת שקלים נשקול
מחצית השקל בירושלים
ושבת שלום נאחל
לכל שואבי המים